

מצוה כ"ח - קטרת

מצוה כ"ח היא שצוה הכהנים להקטיר קטורת בכל יום פעמים על מזבח הזהב, והוא אמרו יתברך "והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו את הנרות". וכבר התבארו משפטי מצוה זו ומעשה הקטורת בכל יום בתחלת כריתות ובמקומות ממסכת תמיד.

פירוש המצוה

מצוה כ"ח היא שצוה הכהנים להקטיר קטורת - במהדורת הרב קאפח ובמהדורת פרנקל כתבו: "לשום" או "להשים קטורת" כלשון המצוה הקודמת, והעיר הרב קאפח שמתאימה הלשון ככתוב (דברים ל"ג, י'): "יְשִׁימוּ קְטוֹרֶה בְּאַפְּךָ", ובודאי פירושו להקטיר. **בכל יום פעמים על מזבח הזהב** - הוא המזבח הפנימי, **והוא אמרו יתברך** (שמות ל', ז'-ח'): "וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהְרֹן קְטֹרֶת סָמִים בְּבֹקֶר בְּבֹקֶר בְּהִיטְבוֹ אֶת הַנְּרוֹת יְקִטִּירָנָה. וּבְהַעֲלֹת אֶהְרֹן אֶת הַנְּרוֹת בֵּין הָעֶרְבִים יְקִטִּירָנָה קְטֹרֶת תָּמִיד לְפָנַי ה' לְדֹרֹתֵיכֶם". **וכבר התבארו משפטי מצוה זו ומעשה הקטורת בכל יום** - במהדורת הרב קאפח כתב: "ועשייתה ותאור ההקטרה בה", ובמהדורת פרנקל כתבו: "ומתכונתה", שאלו שני דברים: הכנת הקטורת והקטרת הקטורת על המזבח, ושניהם כלולים במצוה, ע"י במה שכתבנו בפנים, **בתחלת כריתות ובמקומות ממסכת תמיד**.

מקורות המצוה בתורה

שמות ל', א', ו-י'

ועשית מִזְבַּח מִקְטֵר קִטְרֵת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ. וְנִתְּתָה אֹתוֹ לְפָנֵי הַפָּרֶכֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת לְפָנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֲנִיעַד לָךְ שָׁמָּה. וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהְרֹן קִטְרֵת סַמִּים בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר בְּהִיטִיבוֹ אֶת הַנְּגֵרֹת יִקְטִירָנָהּ. וּבְהַעֲלֹת אֶהְרֹן אֶת הַנְּגֵרֹת בֵּין הָעַרְבִים יִקְטִירָנָה קִטְרֵת תָּמִיד לְפָנָי ה' לְדֹרֹתֵיכֶם. לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קִטְרֵת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֹסֶךְ לֹא תִסְכּוּ עָלָיו. וְכִפֹּר אֶהְרֹן עַל קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חֲטָאֹת הַכֹּפְרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים הוּא לָהּ.

שמות ל', ל"ד-ל"ח

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ סַמִּים נָטָף וַיִּשְׁחַלֵּת וְחֹלְבָנָה סַמִּים וּלְבָנָה זָפָה בַד בְּכַד יִהְיֶה. וְעֲשִׂיתָ אֹתָהּ קִטְרֵת רִיחַ מַעֲשֶׂה רוּחַח מִמֶּלֶח טָהוֹר קֹדֶשׁ. וַיִּשְׁחַקֵּת מִמֶּנָּה הַדָּק וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה לְפָנֵי הָעֵדֻת בְּאֵהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אֲנִיעַד לָךְ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם. וְהִקְטַרְתָּ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמִתְכַנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָךְ לָהּ. אִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמוֹהָ לְהַרְיֵחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמִּי.

העניינים המתבארים במצוה

"נצטוו הכהנים": במצוות שהציווי בהן לכהנים המעשה הוא העיקר, ובמצוות שהציווי הוא לכלל ישראל - התוצאה עיקר.

עשיית הקטורת: במנין המצוות תכלית המצוה קובעת את שם המצוה והגדרתה. בהלכה גם העשייה המפורטת בתורה חלק מן הענין, ואף היא נקראת מצוה עשה, ויש לה הלכות מיוחדות. מקומה של מצוה זו בשתי קבוצות הלכות: מעשה ההקטרה שייך להלכות כלי המקדש והעובדים בו, וההקטרה שייכת להלכות תמידין ומוספין. הקטורת נעשית בכל שנה וזה קובע את צורתה.

זמנו של זה לא כזמנו של זה: הקטורת בוקר וערב נמנית במצוה אחת לשיטת הרמב"ם. לשיטת רמב"ן הן שתי מצוות וזו שיטתו גם בתמידין ובקריאת שמע.

”נצטוו הכהנים”

יש ממצוות המקדש בהן כתב הרמב”ם ”שנצטוו הכהנים”, ויש שכתב בהן ”שציוונו”. העיר על כך בספר ”דבר שבמנין” (מצוה כ”ח):

כתב רבנו במצוה זו ”שצוה הכהנים”, וישנן עוד שש מצוות שבמקדש שכתב בהן שהציווי הוא לכהנים. אולם בכל שאר הקרבנות, אף על פי שהעבודה נעשית על ידי הכהנים, בכל זאת כתב בהן רבנו ”שציוונו”, והיינו שעצם הציווי בהן נאמר לכל ישראל ועליהם לקיים את המצוה של הקרבת הקרבנות, והכהן העובד אינו אלא כשליח שעל ידו מתקיימת המצוה. היסוד לחילוק זה יש למצוא בלשון הציווי עצמו שבאלו שבע מצוות שנתייחד בהן הציווי ”לאהרן” או ”לאהרן ובניו” כתב רבנו שהציווי הוא לכהנים, אבל בתמיד שנאמר בו ”צו את בני ישראל”, וכן בשאר הקרבנות שבהן הציווי הוא ”תקריבו”, ”והקרבתם”, ”ועשיתם”, וכן בלחם הפנים שהציווי נאמר למשה ”ונתת על השלחן”, בהן כתב רבנו ”שציוונו”, משום שהציווי הוא לכל ישראל.

נראה שבמצוות המקדש בהן הדגישה התורה שהמצוה היא על אהרן ובניו הכהנים, מעשה המצוה הוא העיקר והמעשה הרי נעשה על ידי הכהנים, ובמצוות המוטלות על כל ישראל, לא המעשה עיקר אלא המציאות הבאה עקב המצוה. כך הגדיר את הדברים בחידושי הגרי”ז (מנחות מ”ט ע”א):

והנה בכתבי מרן זצ”ל ראיתי הוספה, דהנה יש חילוק בלשון הרמב”ם בספר המצוות (מצוה כ”ח) דכתב מצוה על הכהנים להקטיר קטורת וכו’ וגבי תמידין כתב (מצוה ל”ט) מצוה על הצבור, ולכאורה היה נראה לומר דנקט האי לישנא דקרא דגבי קטורת כתיב ”אל אהרן” וגבי תמידין כתיב ”אל בני ישראל”, אמנם עיין בספר החינוך דכתב (מצוה ק”ג) ונוהגת מצוה זו בזמן הזה ועל זכרי כהונה, וגבי תמידין כתב (מצוה ת”א) ונוהגת בזמן הזה ועל כל אישי ישראל עיי”ש, הרי משמע דכן איכא חילוק בחיוב המצוה, וצ”ע דהלא קטורת חובת ציבור הוא וכמו דאמרינן בזבחים (דף ק”ט ע”ב) ונפטרו ציבור ידי חובתן ואם כן מאי שנא דנקט המצוה על הכהנים. והנראה בזה דבקטורת עיקר מצוותה הוא שיהיה נקטר ואין בה כי אם מעשה ההקטרה אבל אין זה כמו בכל קרבנות ציבור שהכפרה מהקרבתן היא המצוה, דהיינו שהקרבתן נקרב עבור הציבור ועולה לכפרתן, אבל בקטורת החובה היא רק מעשה ההקטרה לחוד שיקטירו בכל יום קטורת אבל אין בזה דין שכפרתן עולה לציבור... אבל מכיון שאין בזה כי אם מעשה ההקטרה לחוד אם כן שפיר נקט דזהו מצוה על הכהנים שיעשו מעשה הקטרה, אבל בקרבנות צבור כיון שהציבור הם המקריבים של הקרבן ורק הכהנים הם השלוחים שפיר נקט דהמצוה

הוא על הציבור שיקריבו הקרבן, אבל בקטורת שאין זה דהציבור הם המקריבים של הקטורת אלא שהציבור מחוייבין שיקטירו קטורת בכל יום וזה המעשה הוא חובה על הכהנים.

צורת המצוה שקבעה התורה, שבקטורת מוטלת היא על אהרן ובניו ובתמידין מוטלת היא על בני ישראל, מלמדת אותנו שבקטורת מעשה ההקטרה הוא המצוה, ובתמידין הכפרה מהקרבן היא המצוה.

הביטוי שהביא הרמב"ם "שנצטוו הכהנים" יש בו חידוש נוסף. בפסוק הלא נאמר (שמות ל', ז'-ח'): :

והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בפקר בפקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה. ובהעלת אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד לפני ה' לדריחכם.

שמה תאמר שאהרן בדווקא מצווה במצוה זו, ולדורות מצוה זו בכהן גדול בדווקא? על זה דרשו חכמים בספרי (בהעלותך, ב'): :

אין לי אלא מנורה שעשה בה את הבנים כאב, הקטורת מנין, הרי אתה דן, נאמר עבודה באהל מועד ובמנורה ונאמר עבודה באהל מועד ובקטורת, אם למדתי למנורה שעשה בה את הבנים כאב אף הקטורת נעשה בה את הבנים כאב...

עשיית הקטורת

הגדרת הגרי"ז שנאמרה לעיל שבקטורת מעשה ההקטרה הוא המצוה, מחדדת יותר את השאלה בדבר גדר המצוה של עשיית הקטורת והכנתה. נאמר בתורה (שמות ל', ל"ד-ל"ו): :

ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחקלנה סמים ולבנה זכה בדבדבד יהיה. ועשית אתה קטרת רקח מעשה רוקח ממלח טהור קדש. ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדת באהל מועד אשר אנעיד לך שמה קדש קדשים תהיה לכם.

פרשה זו עוסקת בעיקרה בהכנת הקטורת, וזקוקים אנו לרש"י (פסוק ל"ו) שיבאר:

ונתתה ממנה וגו' - היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי, שהוא באהל מועד.

פרשה נוספת של הקטורת אף היא עיקרה אינו ההקטרה כי אם עשיית מזבח הזהב (שמות ל', א'-ח'): :

וְעִשִּׂיתָ מִזְבַּח מִקְטֹרֶת קִטְרֵת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ. אִמָּה אָרְפוּ וְאָמָה רָחְבוּ
 רְבוּעַ יְהִי וְאִמָּתִים קָמְתוּ מִמֶּנּוּ קִרְנֹתָיו... וְהַקְטִיר עָלָיו אֶהְרֹן קִטְרֵת סַמִּים
 בְּבֹקֶר בְּבֹקֶר בְּהִיטִיבוֹ אֶת הַנֶּרֶת יִקְטִירָנָהּ. וּבְהַעֲלֹת אֶהְרֹן אֶת הַנֶּרֶת בֵּין
 הָעֲרֵבִים יִקְטִירָנָהּ קִטְרֵת תָּמִיד לִפְנֵי ה' לְדֹרֹתֵיכֶם.

אין פלא, אפוא, שיש ממוני המצוות שמנו את פרשת מזבח הזהב ופרשת עשיית הקטורת כמצוה, ולא מנו את ההקטרה שבאה להשלים את עשיית מזבח הזהב ועשיית הקטורת. כך מנה הרס"ג מצוות אלו במנין הפרשיות (נ"ה - לעשות מזבח הזהב, ס"ה - לעשות קטורת להקטיר), וביארו נושא כליו הר"פ פ' פ' (ח"א עשה ג', ד', ע"ח ע"א):

דודאי מה שמנו מעשה הקטורת ולא ההקטרה היינו משום שאין לנו במנין המצוות אלא לשון הכתוב וכמו שכתב רמב"ן ז"ל סוף ספר המצוות, עיי"ש. וגם כאן לפי לשון הכתוב ודאי נראה דעיקר הפרשה, לא מבעיא פרשת עשיית המזבח אלא גם פרשת מעשה הקטורת, לא באה אלא לצוות על מעשה הקטורת כמבואר מלשון הפרשה של "קח לך סמים וגו'" מתחילתה ועד סופה, ומה שכתוב "ונתת ממנה לפני העדות וגו'", אינו אלא להראות צורך הקטורת ומה יעשו בה...

ולכן לא מנו ההקטרה, שלא באה בה מצוה פרטית בפני עצמה בתורה, אף על פי שממילא מובן דעיקר מזבח והקטורת לא הוצרכו אלא משום ההקטרה, דאין לנו במנין המצוות אלא כמו שנאמרו למשה מסיני, ועיקר המצוה שנאמרה בסיני היא מעשה המזבח ומעשה הקטורת, שנאמרה בכל אחת פרשה פרטית בפני עצמה.

דברים אלה עמדו לפני הרמב"ם בהגדירו את המצוה. כך השריש הרמב"ם בשרשי המצוות בשורש העשירי:

שאינן ראוי למנות ההקדמות אשר הם לתכלית אחת מן התכליות. פעמים יבאו ציוויים בתורה ואותן הציוויים אינן מצוה אבל הם הקדמות לעשות המצוה כאילו הוא מספר איך ראוי שתיעשה המצוה ההיא... ועל זה הדרך בעצמו לא יימנה אמרו "קח לך סמים", אבל יימנה הקטרת הקטורת בכל יום כמו שבאר הכתוב בו "בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה ובהעלות אהרן את הנרות". וזאת היא המצוה המנויה. ואמרו "קח לך סמים" הקדמה בציווי שהוא לבאר איך תיעשה המצוה הזאת והקטורת הזאת מאיזה דבר יהיה.

כבר למדנו לדעת ששיטת הרמב"ם שמנין תרי"ג המצוות הוא מנין המעשים השלמים. אף שמצד הציווי הבא בפסוקים נראה שהציווי הוא על ההכנה ועל עשיית הקטורת, המעשה

התכליתי והשלם הוא ההקטרה¹. לא לשון הכתוב קובעת כי אם המעשה היוצא מן הדברים. על כן לא מנה הרמב"ם את עשיית הקטורת כי אם את הקטרתה על המזבח. גדר זה מיוחד הוא למנין המצוות. בספר ההלכה לא נמנע הרמב"ם מלהגדיר את עשיית הקטורת כמצות עשה מן התורה. זו לשונו בהלכות כלי המקדש והעובדים בו (פ"ב ה"א):

הקטרת נעשית בכל שנה ושנה ועשייתו מצות עשה שנאמר "ואתה קח לך סמים וגו'".

אין כוונתו שעשייתה מצות עשה מכלל תרי"ג המצוות, שכן לא מנה מצוה זו בריש ההלכות שם, אלא שעשייתה היא מצוה, וכך צריכה היא להעשות, לשם מצוה, שהרי אסור לעשות כמתכונתה לשם זרות, כמו שהביא שם (פ"ב ה"ט):

העושה קטרת מאחד עשר סממנין אלו לפי משקלות אלו כדי להריח בה אף על פי שלא הריח חייב כרת על עשייתה.

על כן חשוב להדגיש שעשייתה מצות עשה ולשם כך נעשית.

יש לתמוה על מה שחילק הרמב"ם דין הקטורת בשני ספרים. דין עשיית הקטורת הביא בהלכות כלי המקדש והעובדים בו (פ"ב), ודין הקטרה הביא בהלכות תמידין ומוספין (פ"ג). לכאורה ראוי היה בהלכות תמידין ומוספין לכלול גם עשיית הקטורת שהיא הקדמה והכנה להקטרה. הקושי מתחזק, שהרי אין הקטורת כלי מכלי המקדש, ומה עניינה בהלכות אלו? עוד תמוה מה שכתב בריש פ"ב מהל' כלי המקדש:

הקטרת נעשית בכל שנה ושנה ועשייתו מצות עשה שנאמר "ואתה קח לך סמים וגו'".

אף שברור שאין כוונתו שעשיית הקטורת מצוה בפני עצמה בכלל תרי"ג, וכלולה היא במצות ההקטרה הנמנית בהלכות תמידין ומוספין (שעל כן לא הביא המצוה בריש הלכות כלי המקדש והעובדים בו, אלא רק בתמידין ומוספין), מכל מקום תמוה שלא כתב כן במצוות אחרות כגון בלחם הפנים לא כתב 'מצות עשה לעשות לחם הפנים', או בהדלקת המנורה לא כתב שעשיית השמן מצות עשה. אמנם המצוה הדומה לזו היא שמן המשחה. כך כתב (הל' כלי המקדש פ"א ה"א):

מצות עשה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן לדברים שצריכין משיחה בו שנאמר "ועשית אותו שמן משחת קדש".

אף שבשורש העשירי הביא גם שמן המשחה כדוגמא, וזו לשונו:

¹ הרי"פ פרלא הביא את הרמב"ן בסוף ספר המצוות האומר שלשון הכתוב היא מגדירה את המצוה. נראה שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן לשיטתם, כמו שבארנו בח"א במצות האמונה (מהדו"ב עמ' נ"ד) בענין זה.

וכן "קח לך בשמים ראש" לא יימנה, ואמנם יימנה הציווי שצוה שנמשח כהנים גדולים ומלכים וכלי הקדש בשמן המשחה המתואר.

מקומה של מצות שמן המשחה בהלכות כלי המקדש מובן מאליו, שהרי מושחים עמו את הכלים. יחד עם זה נראה שהמצוה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן למשוח בו, מגדירה גם את השמן עצמו שהוא כעין כלי שצריך שיהיה במקדש, ועל ידו ימשחו הכלים. גם הקטורת כשמן המשחה היא. הלכה היא שתהיה קטורת מוכנה ממנה לוקחים להקטרה, ולכן אף היא כעין כלי המקדש, וזה מה שקובע את עשייתה כמצות עשה. אמנם בשמן המשחה מוכנותו למשיחה היא חלק מהגדרת המצוה, ומקורה בפסוק (שמות ל', ל"א):

שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם.

שצריך שיהיה מוכן לדורות דוגמת שמן שעשה משה ששימש בכל הדורות. בקטורת גדר זה נלמד ממה שהיא נעשית בכל שנה לכל השנה. כך כתב הגרי"ז (כריתות ו' ע"א):

ברמב"ם בהלכות כלי המקדש כ' דהקטורת נעשית בכל שנה, נראה דהא דנעשית בכל שנה הוא דין והלכה, וכדחזינן דמהאי טעמא אמרינן דאינה נפסלת בלינה, משום דצורתה כל השנה.

פתיחתו של הרמב"ם שהקטורת נעשית בכל שנה אינה סיפור דברים בעלמא אלא זו הלכה הקובעת צורתה של הקטורת. הקטורת היא כעין כלי בו משתמשים ועל כן אינה נפסלת בלינה שהרי כל מהותה שתהיה מוכנה לכל השנה. על כן הביא הרמב"ם דין עשייתה בהלכות כלי המקדש ואף קבע לה שם של מצות עשה, שהרי עצם העשייה מצוה היא שתהיה מוכנה וממנה יקחו להקטרה. נמצינו למדים שאין עשיית הקטורת רק הכשר והקדמה להקטרה², אלא יש לה גדר עצמי שנעשית בכל שנה לכל השנה שתהיה מוכנה. עצם מציאות הקטורת במקדש הוא ענין בפני עצמו, הקובע שם מצוה על עשייתה.

זמנו של זה לא כזמנו של זה

הרמב"ן בסוף דברי השגתו על ספר המצוות עושה את חשבון תרי"ג המצוות לדעתו. גורע הוא ממניין מצוותיו של הרמב"ם כ"ו מצוות עשה, וכנגדן הוא מוסיף מצוות "ששכחן" הרמב"ם. בין שאר הדברים הוא כותב:

² הגדרת הדברים תובן יותר על רקע דברי הרדב"ז על הרמב"ם בהל' כלי המקדש פ"ב ה"א: "למה הדבר דומה לעשיית סוכה ולולב ציצית ותפילין שאין עשייתן עיקר המצוה". נראה שכאן זה יותר מהכשר רגיל, שעל כן הפריד הרמב"ם והביא את ההכנה בהל' כלי המקדש ואת ההקטרה בהל' תמידין ומוספין, מה שלא עשה בשאר מצוות והלכות.

ושני תמידין וקטרת בקר וערב וקריאת שמע נמנים שתיים שתיים שהן מצוות אינן מעכבות זו את זו וזמנה של זו לא זמנה של זו.

אין הוספה זו מהווה "הפתעה" בשיטת הרמב"ן, שכן כבר רמז לזה בהשגותיו על השורשים, בסוף השגתו לשורש י"א³. הרמב"ם השריש:

השרש האחד עשר שאין ראוי למנות חלקי המצוה בפרט חלק חלק בפני עצמו כשיהיה המקובץ מהם מצוה אחת.

הדברים ברורים בדברים המעכבים זה את זה במצוות, שבודאי חלקים הם למצוה אחת. אבל בדברים שאינם מעכבים זה את זה יש לדון אם הם מצוה אחת או שתי מצוות. המשנה קבעה (מנחות פ"ד מ"א):

התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד.

במנין המצוות חילק הרמב"ם (על פי לשונות חז"ל) בין תפילין לציצית, שתפילין מנה אותן כשתי מצוות - של יד ושל ראש, ובציצית מנאן אחת - התכלת והלבן יחדיו. על כך משיגו הרמב"ן (סוף שורש י"א בספרים מדוייקים, ובמהדורות המצויות בסוף שורש ט'):

ועם כל זה אנחנו לא נשבש מניינו של הרב בזה שראינו לבעל הלכות גדולות שמנה ציצית מצוה אחת לפי שהיא ענין אחד שבתשלום התכלת והלבן תשלם לנו הכונה במצוה הזאת לזכור את כל מצות ה' ולעשותם, ואף על פי שאמר ר' ישמעאל (מנחות כ"ח) בארבע ציציות ארבעתן ארבע מצוות, לענין שאינן מעכבים זה את זה אמרו כך, אבל בחשבון המצוות הענין בתשלומן נמנה אחת.

וזו סברא תסבול אותה הדעת לבעל ההלכות שמנה גם כן מצות תפילין אחת. אבל הרב מנה תפילין שתי מצוות. ושתיים אלו נשנו משנה אחת התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, תפלה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. ואם נביט לעניינם הרי התפילין יחשבו יותר ענין אחד, שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה והענין בהם למען תהיה תורת ה' בפנינו שומה כנגד הלב והמוח משכנות המחשבה לבר,

³ הרמב"ן משתמש בביטוי זה גם בתחילת דבריו בספר המצוות, בהביעו ספק על עצם מנין תרי"ג מצוות: "וכן חמץ בפסח לאחר זמנו לדברי ר' שמעון הוא מותר מן התורה ולדברי ר' יהודה הוא לאו בפני עצמו וראוי להביאו בחשבון. וכן חמץ לפני זמנו משש שעות ולמעלה הוא בלאו ולר' שמעון אין בו לאו. ויהיו לרבי יהודה באכילת חמץ שלשה לאוין אחד בחמץ לפני זמנו ואחד בחמץ בפסח ואחד לאו של חמץ שעבר עליו הפסח, ושלשתן ראויין להמנות מפני שזמנו של זה לא זמנו של זה". מקור הביטוי הוא בגמרא במגילה (ב' ע"ב), בחיוב קריאת מגילה ביי"ד לפרזים ובט"ו למוקפים: "אמר קרא 'בזמניהם' - זמנו של זה לא זמנו של זה".

ואולי יטעון הרב שזה מעשה אחד לבישת התכלת והלבן כאחד והתפילין שני מעשים, מה שבאמת לא יחשבו שני מעשים שאינן מעכבים זה את זה כאלו שתי מצוות, שהרי הוא מונה קריאת שמע שחרית וערבית מצוה אחת והקטרת בוקר וערב אחת ושני תמידים אחת.

הרמב"ן משווה תפילין לקריאת שמע, ודעתו היא שאם תפילין של יד ושל ראש הן שתי מצוות כיון שהם שני מעשים - שימת תפילין על היד ושימת תפילין על הראש - הרי גם קריאת שמע של שחרית וקריאת שמע של ערבית שתי מצוות הן, שהרי זמנו של זה אינו כזמנו של זה, ואף שני מעשים נפרדים הם: לקרוא ביום ולקרוא בלילה, ואינם מעכבים זה את זה⁴.

עלינו להבין בשיטת הרמב"ם מדוע הראש והיד, אף ששני חלקים הם, מכל מקום כל אחד מהווה יחידה בפני עצמה, ואילו היום והלילה שני חלקים הם של דבר אחד, ואין כל אחד מהם מהווה יחידה בפני עצמה.

נראה על פי מה שהביא הרמב"ם בהקדמתו לספר המצוות:

כל המצוות שיכללם ספר התורה אשר נתן לנו האל יתעלה הם תרי"ג מצוות. מהן מצוות עשה רמ"ח, מספר אברי האדם, ומהן מצוות לא תעשה שס"ה, מספר ימי השנה השמשית. וזה המספר נזכר במצוות בתלמוד בסוף גמרא מכות...

ואמרו גם כן (תנחומא כי תצא) על דרך הדרש כי היות מצוות עשה מספר כל האברים, כלומר כל אבר ואבר אומר לו עשה בי מצוה. והיות מצוות לא תעשה מספר ימי השנה, כלומר כל יום ויום אומר לו לאדם אל תעשה בי עברה.

למדנו מדברים אלו שכל אבר יש בו מצוה שלמה והוא מהווה יחידת שלימות בפני עצמה מבחינת המצוות. כמו האיברים אף ימות השנה - כל יממה מהווה שלימות מבחינת המצוות ואין היום לחוד מהווה שלימות אף לא הלילה בפני עצמו.

על כן תפילין של יד ותפילין של ראש שתי מצוות הן, שכן היד והראש שני איברים הם, אבל קריאת שמע של שחרית וקריאת שמע של ערבית, וכן קטורת של שחר וקטורת של ערב מהווים יחד שלימות אחת, "כנגד ימות השנה".

הרמב"ן נאמן לשיטתו מנה תפילין של יד ושל ראש כשתי מצוות (ולא השיג בזה על שיטת הרמב"ם), ועל כן מנה גם קריאת שמע, קטורת ותמידין, של בוקר ושל ערב, שתי מצוות כל אחת. לדעתו היום יש לו שלימות בפני עצמו וכך גם הלילה.

הדברים מתבארים בדברי הרב קוק בביאורו לסידור (עולת ראי"ה ח"א עמ' ק"ל):

ישנם דברים, שלגביהם נחשב היום והלילה, המעת לעת כולו, לענין אחד, וישנם דברים, שאנו חושבים בהם את היום ואת הלילה, שעושים יחד ערכו

⁴ עי' מה שכתבנו בענין זה במצוות תפילין, במצוה ברה ח"א, מהדו"ב עמ' קצ"ח-ר"ב.

של יום, לשני עיניים, שאף על פי שהם מחוברים יחד, בהטבעת כח היום, מכל מקום התכן הפרטי הוא מתחלק בהם.

וההבדל הוא, שאם אנו עוסקים בדבר, שאיננו צריך להמשך בלתי-פוסק, אלא שצריכים שלא יפסק לגמרי איזה ענין, או איזה כח של השפעה, אז די ביום אחד...

אבל אם אנו צריכים להמשיך איזה כח רוחני בצורה תמידית בלתי פוסקת כלל, אז אנו מוכרחים להשקיף על היום והלילה כעל שני חלקים, שאף על פי שהם ביחד עושים יום אחד, מכל מקום אי אפשר לדלג שום חלק רשום מחלקי הזמן, שלא תתפשט בו ההשפעה התדירית...

כמו שיש הבדל בין יום ולילה, בתעודתם, במפעל החיים שלהם, ובערכים הרוחניים שלהם, ככה יש הבדל בפנימיות הערך של קרבנות התמיד הללו, בין קרבן השחר וקרבן בין הערבים של התמידים. וכמו שיש הבדל פנימי בין קריאת שמע של שחרית לקריאת שמע של ערבית, שקריאת שמע של ערבית היא יותר קרובה אל רשם הטבע, "שאו מרום עיניכם⁵ וראו מי ברא אלה", שמרחק ההבטה בא בלילה על ידי הכוכבים, ויפעת היצירה ברבוי צבאותיה מתגלה דוקא אז, "כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה", וקריאת שמע של שחרית יותר היא קרובה אל המעין הפנימי אל הופעת התורה...

כתמידין וקריאת שמע, אף הקטורת בשחר ובערב שתי הופעות מחולקות יש לה, ועל כן נמנית לרמב"ן כשתי מצוות.

⁵ "שאו מרום עיניכם" ראשי תיבות "שמע".